

Тетяна Агеєнко, Олена Ярошенко
м. Харків, Україна

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПІВ І СИМВОЛІВ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми. У глобальному просторі, у який інтегрується студентська молодь, передбачається засвоєння надбань культури різних народів.

За умов сьогодення, коли наша держава входить до нового етапу свого розвитку, зв'язаного зі зміною менталітету суспільства й особистості, освітніми активістами здійснюється пошук нових пріоритетів і ціннісних установок для виховання молодого покоління. Орієнтація суспільства на аксіологічні задні моделі, поряд із позитивними факторами розвитку гласності, прозорості, свободи й демократії, призводить загострення таких соціальних негативів, як байдужість, егоїзм, раціоналізм, замкненість людини на власних проблемах. За таких умов проблема збереження духовних цінностей, що є актуальною для суспільства загалом, найбільшої гостроти набуває саме в молодіжному середовищі. Тож сучасне художньо-естетичне виховання має бути зорієнтоване «на розв'язання актуальних проблем розвитку естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності; формування в молоді естетичних поглядів, смаків, що ґрунтуються на українських народних традиціях і кращих надбаннях світової культури; вироблення вмінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати й відтворювати прекрасне в повсякденному житті» [4]. Національне виховання має стати надійним підґрунтям становлення світогляду молодої людини, на якому будуть формуватися фахові знання та професійна відповідальність майбутнього педагога.

Метою цієї статті є обґрунтування доцільності вивчення майбутніми педагогами на заняттях з декоративно-прикладного мистецтва архетипів і символів слов'янської культури як оптимальної умови для успадкування духовних надбань народу та гармонійного творчого розвитку особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення масової та інноваційної практики став підставою для висновку, що мистецтво є найбільш ефективним засобом розвитку духовної культури юного покоління (М. Бердяєв, П. Флоренський, Б. Неменський). Завдяки науково-теоретичним дослідженням і методичним рекомендаціям педагогів Н. Лисенко, Н. Миропольської, Л. Шевчук дозволяють розкрити роль

мистецтва у збагаченні естетичних почуттів особистості, у розвитку оцінних суджень, в організації творчості на прикладі фольклорних матеріалів.

Творами декоративно-прикладного мистецтва виховують у молоді культуру сприйняття матеріального світу, розвивають естетичне ставлення до навколишнього світу, допомагають глибше пізнати художньо-виразні засоби інших видів образотворчого мистецтва. Мистецька спадщина, «акумуючи емоційно-естетичний досвід поколінь, утілює та передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання» [2, с. 162].

Виклад основного матеріалу дослідження. Народне декоративно-ужиткове мистецтво так, як і мова, є невід'ємною складовою життя людини, полягає в основі нашої сучасної культури. Традиційна орнаментальна символіка образів у різних витворах народного вжиткового мистецтва безпосередньо пов'язана з усвідомленням людиною природи, філософським осмисленням світу.

Стародавні образи в народному мистецтві. Казковий птах, жіноча постать, диво-дерево, кола, лінії, rischi... Намагаючись розібратись у тому, як улаштований світ, віднайти пояснення незрозумілого, загадкового, таємничого, наші давні пращури оздоблювали свої витвори найпростішими орнаментами, привертаючи до себе увагу добрих сил природи. Своє розуміння про світобудову людина виражала умовними знаками: пряма горизонтальна лінія позначала землю, хвиляста горизонтальна – воду, вертикальна перетворювалася на дощ; вогонь, сонце зображувались хрестом. Із цих елементів вибудовувався візерунок [5]. Наділяючи природні явища якостями, почуттями, діями, притаманними живим істотам, давній майстер також зафіксував ці, народжені уявою образи, у своїх орнаментах і візерунках. Вони продовжували своє життя, переходячи від покоління до покоління.

Традиція розмальовувати навесні яйця у слов'янських народів сягає епохи язичництва [1, с. 312]. Наші предки – слов'яни називали фарбовані (крашені) яйця «красними яєчками». Починаючи новий рік, вони обдаровували один одного такими крашанками. Задля милості язичницьких богів люди, разом із іншими дарами, приносили й пофарбовані яйця. Як символи сонця, вони мали охороняти власників від недуг, нещастя, злого ока, стояти на сторожі цілого народу [3].

Раніше в Україні не було жодної родини, де б не писали писанок. Однак за радянської доби у зв'язку з забороною народних звичаїв розмальовувати курячі яйця з нагоди Великодня, на Слобожанщині цей вид народного мистецтва був майже повністю втрачений. Традиції українського писанкарства зберігалися лише в сільській місцевості. Сьогодні цей пласт на-

ціональної культури все більше цікавить сучасне місто. Організуються клуби, гуртки писанкарства, влаштовуються майстер-класи.

Поступове накладання воском усе нових і нових елементів орнаменту й послідовне зафарбовування яйця барвниками дає можливість писанкарям створювати ефектні й багаті за кольором орнаментальні композиції. Для розпису поверхня яйця найчастіше ділиться на дві половини тонкою горизонтальною смужкою, а потім уже двома-чотирма лініями по вертикалі. Одержані в такий спосіб трикутники заповнюються елементами геометричного або рослинного орнаменту: «курячі лапки», «вітрячки», «сонечко», «ружа», «маків цвіт», «гребінчики», «барильце», «дубовий лист» тощо.

Композиційні схеми писанок, у яких основу складають рослинні мотиви, значно простіші. Орнамент таких писанок складається переважно з «квітів у вазоні» – мотив дуже поширений у настінних розписах, кераміці й килимах.

Слов'янська вишивка – не просто оздоблення одягу, рушників. Вишивка в наших пращурів мала велике оберегове значення. За допомогою вишивки на тканину наносилися священні слов'янські символи (рунічні написи). Вишивка створювалась у певний час, за певними правилами, головним серед яких мав бути відповідний настрій. Вкладаючи в працю всю свою душу, турботу та любов до того, для кого робилася вишивка, майстри створювали насправді сильні обереги, здатні зберігати й оберігати.

У вишивці, як і в народній пісні, відбивались заповітні мрії про краще майбутнє, споконвічне прагнення до прекрасного. В узорах вишивки народні майстри виспівували про свої думки й почуття, сподівання та страждання.

Геометричні орнаменти у вишивці дуже прості: кружальця, трикутники, ромби, кривульки, лінії, хрести (прості й подвійні). Сьогодні на їх основі в народній вишивці широко використовуються такі мотиви, як «баранячі роги», «кучері», «гребінчики» тощо. В орнаменті подільських вишивок трапляється мотив «кривульки», або «безконечника», який відомий ще з часів трипільської культури, тобто значно раніше, ніж славнозвісний грецький меандр.

В основі рослинного орнаменту вишивки лежить прагнення втілити красу природи. Найчастіше наявні такі мотиви, як «виноград», «хміль», «дубове листя», «барвінок» тощо. Деякі з них несуть на собі відбиток стародавніх символічних уявлень народу. Так, мотив «барвінку» є символом немеркнучого життя, узор «яблучне коло», поділений на чотири сектори, із вишиванням протилежних частин в одному кольорі – символом кохання. У сучасній вишивці трапляється й древній символ «дерево життя», що здебільшого зображується стилізовано у формі листя або гілок.

У зооморфних орнаментах вишивки зображуються тварини: кінь, заєць, риба, жаба; із птахів – півень, сова, голуб, зозуля; комахи: муха, метелик, павук, летючі жуки. У багатьох випадках зооморфні орнаменти є своєрідним, властивим саме цій вишивальниці, зображенням, у якому відбивається її індивідуальне бачення візерунка. Часто в композиціях зустрічаємо такі, збережені в традиціях елементи, як «заячі» та «вовчі зуби», «волове око», «коропова луска», «баранячі роги» тощо.

Витинанка («вицинянка», «вирізанка», «вистриганка», «вибиванка») – іще один вид народного декоративно-вжиткового мистецтва, широко відомий на території України, Польщі, Росії, Білорусії. Здавна, за сталими традиціями, слов'янські народи оздоблювали витинанками інтер'єри свого житла до найбільших свят: Коляди (Різдва) та Великодня (Пасхи). Асортимент народних ажурних прикрас із паперу широко представлений різними «фіранками», «квітками», «мереживом», «серветками» тощо. Серед сюжетів найбільш популярними є «Дерево життя» («Дерево життя», «Дерево життя»), композиції з букетами та вазонами, фігуративні композиції зображувального характеру: «Жіноча доля» (Женская доля), «Жаночая доля») тощо.

У Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ознайомлення студентів з архетипами та символами слов'янської культури відбувається безпосередньо на заняттях із «Декоративно-прикладного мистецтва», «Художньої праці», «Художнього текстилю».

Вищаючи стилістичні особливості писанкарства, вишивки, килимарства, гончарства, майбутні педагоги виконують замальовки з оригінальних творів народного вжиткового мистецтва, світлин, репродукцій. На підставі вивчених аналогів, студенти розробляють ескізи для власних композицій. Після остаточного визначення ідеї, розпочинається робота в матеріалі. Майбутні вчителі й вихователі залюбки займаються вишивкою, писанкарством, витинанням із паперу, низанням із бісеру.

Часом зацікавлення студентів народним образотворчим фольклором стає вагомим аргументом при виборі напряму науково-дослідницької діяльності, теми курсової й дипломної роботи, художньої творчості.

Здобуті під час навчання в гуманітарно-педагогічній академії знання з витоків народної художньої творчості, закономірностей організації декоративної композиції, як і відповідні практичні вміння працювати в різних традиційних техніках ужиткового мистецтва, майбутні фахівці з радістю будуть передавати своїм вихованцям – дітям.

Висновки дослідження й перспективи подальшого розвитку. Історичний досвід слов'янського народу має яскраве втілення в художніх ціннос-

тях, традиціях естетичного освоєння навколишнього світу. Усе це зобов'язує національну вищу школу активно запроваджувати естетико-виховний потенціал народного образотворчого мистецтва. Гуманістичною природою ужиткового мистецтва передається створений століттями чуттєво-практичний досвід поколінь, демонструється розуміння закономірностей і фундаментальних цінностей життя.

За умов сьогодення, коли освоєння навколишнього світу за законами краси набуває особливого змісту та значення, декоративно-прикладне мистецтво генерує ідеї добра й краси, любові до світу навколишнього, сприяє формуванню високої духовності молодого покоління, збагачує його моральні цінності, розвиває творчу активність.

Список літератури: 1. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник, – К.: Вища шк., 1994. – 398 с. 2. Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: Довідково-методичне видання. / Упорядники: М.С. Демчишин; О.В. Гайдамака. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. // Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних закладах. – 768 с. 3. Манько В. Українська народна писанка. – Л.: Свічадо, 2001. – 46 с. 4. <http://lp.edu.ua>. Концепція національного виховання студентської молоді. Додаток до рішення колегії МОН від «25» червня 2009 р. Протокол № 7/2–4. 5. <http://svarga.dp.ua>.